

домовленостей була спричинена зростанням чисельності та військового впливу козацтва, здатного своїми морськими походами спровокувати загострення відносин між Туреччиною, Кримським ханством та Польщею. За королівським універсалом для переговорів з козаками була створена спеціальна комісія на чолі з воєводою руським і старостою чигиринським Я. Даниловичем, князями Я. Острозьким та Ю. Збараським. Їй підпорядковувалося кілька полків. Після укладення коронним гетьманом С. Жолкевським мирної угоди з турками та повернення гетьманської влади П. Сагайдачному було узгоджено текст В.у. Вона передбачала обрання козаками кошового отамана та затвердження його кандидатури польським урядом. Ліміт чисельності козацького реєстру не визначався (хоча польська сторона наполягала на його обмеженні 1 тис. чол.) та з нього мали бути виключені міщани, збігли селяни, що пристали до лав козацтва протягом останніх років. Козакам заборонялося виходити за межі відведених їм земель та нападати на турецькі й татарські території.

Літ.: Pisma St. Żółkiewskiego. – Lwów, 1861; Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1995, т.7.

О.А. Іваненко.

ВІРМЕНІЯ, РЕСПУБЛІКА ВІРМЕНІЯ (Hayastan) – держава, розташована у північно-східній частині Вірменського нагір'я Кавказу. Територіально межує на півночі – з Грузією, на сході – з Азербайджаном, на заході – з Туреччиною, на півдні – з Іраном. Столиця – Єреван. Форма правління – змішана (однопалатний парламент, Президент). Адміністративно-територіальний поділ – марзи (губернії), міські і сільські громади. Площа – 29,8 тис. км². Населення – 3 млн. осіб (2007), в переважній більшості, вірмени (самоназва – хай) – 89 %, решта – азербайджанці, росіяни, курди, українці та ін. Державна мова – вірменська. Основна релігія – християнство православного обряду. Грошова одиниця – драм.

Територія В. була заселена з часів палеоліту. У 2 пол. 2 тис. до н. е. набуває розвитку культура бронзи високогірних районів. Від 13 ст. до н. е. для боротьби з експансією Ассирії місцеві племена починають об'єднуватися у союзи (Уруатрі, Наїрі, Дайані та ін.). У 9 ст. до н. е. на їх основі виникло перше державне утворення – Урарту зі столицею у місті Тушпа. Культура Урарту була однією з найбільш розвинутих на Кавказі, мала власну писемність (на основі ассирійського клинопису). На поч. 6 ст. до н. е. держава Урарту занепадала з причини внутрішніх протиріч та натиску скіфів. Від останньої чверті 6 ст. до н. е. вірменські території належать державі Ахеменідів. Саме у відомому Бехистунському написі Дарія I (еламський та персидський тексти) вперше згадується країна з назвою «Вірменія». Після поразки Ахеменідів, у баталії з військом Александра Македонського під Гавгамелами 331 до н. е., вірменські сатрапи Ерванд III і Мітраустес

засновують два незалежні царства. 220 до н. е. селевкидський правитель Антіох III підкорює державу Ервандитів. На кінець 3 ст. до н. е. майже усі вірменські землі належать Селевкідам під назвою В. Великої. 190 до н. е. Антіох III зазнав поразки у боротьбі з Римом при Магнесії, а В. Велика стає незалежним царством із столицею у місті Арташат. Найбільшого розквіту В. Велика досягає у 95 – 56 до н. е., за царя Тиграна II, який приєднав до держави усі етнічні вірменські території та землі сусідів – царство Селевкідів, Месопотамію, Кілікію та ін. Проте, вже 66 до н. е. вона зазнала поразки у боротьбі з Римом. Від римської залежності В. звільнилася за царя Артавазда II, який володарював протягом 56 – 34 до н. е. У 2 пол. 3 ст. В. потрапляє у залежність від Ірану. В цей же час активізуються дії Візантії, спрямовані на підкорення вірменських територій. 387 Іран і Візантія розділяють В. між собою. Відтоді до 6 ст. вірмени ведуть постійні війни з Іраном, який згодом поступається Візантії більшості вірменських територій. Протягом 698 – 700 В. завойовують араби, створивши намісництво під назвою «Вірменія». Період правління Халіфата триває до кінця 9 ст. Та вже 1065 турки-сельджуки захоплюють майже усю В. Період турецького панування тривав до початку 13 ст., коли вірменські війська під проводом Захарідів звільнили країну. Протягом 1236 – 1243 В. підкоряють кочівники-монголи, країна входить до складу держави Хулагуїдів. На поч. 15 ст. В. потрапляє в залежність спочатку від кочових племен Кара-Коюнлу, пізніше – Ак-Коюнлу. У 16 – 18 ст. В. стала об'єктом османсько-іранської боротьби, в ході якої її західна частина була приєднана до Туреччини, а східна – до Ірану. Протягом 1801 – 1828 східні і західні землі В. ввійшли до складу Російської імперії, набувши статусу Єреванської губернії.

Створення вірменської державності у XX ст. пов'язано з розпадом Російської імперії. У травні 1918 за рішенням закавказького сейму виникли три радянські республіки – Азербайджан, В. та Грузія. Невдовзі більшу частину В. окупувала Туреччина. 1920 радянську владу у В. було відновлено і створено Вірменську РСР. 1922 відповідно до укладеної між В., Азербайджаном та Грузією угоди відбулося їх об'єднання у Закавказьку федерацію (ЗСФРР) у складі Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР). 1937 ЗСФРР була ліквідована, а В., як і інші члени Закавказької федерації, увійшла до складу СРСР на правах окремого суб'єкта – Вірменської Радянської Соціалістичної Республіки. Наприкінці 80-х вибухнув вірменсько-азербайджанський збройний конфлікт (тривав до 1994) з приводу статусу Нагірного Карабаху – історичної області Азербайджану, населеної, в переважній більшості, вірменами. Влітку 1990 до влади у В. прийшов Вірменський загальнонаціональний рух. 1991 В. проголошена незалежною державою. 5 червня 1995 за результатами всенародного референдуму було прийнято її конституцію. Від 1988 в країні легалізовано діяльність Вірменської революційної федерації «Дашнакцутюн». Конфліктна ситуація між В. та Азербайджаном щодо проблеми Нагірного Карабаху не вирішена й до сьогодні.

1992 В. стала членом ООН, а також членом СНД. 18 грудня 1991 В. визнала незалежність України. 25 грудня того ж року між обома державами

встановлено дипломатичні відносини. У травні 1995 в Єревані було підписано Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Республікою В.

Українсько-вірменські відносини мають багату і тривалу історичну традицію. Перші зв'язки, переважно економічного характеру, мали місце в 4-7 ст. Вірмени, як і інші народи Кавказу, контактували з русичами, передусім, через Чорне море та Крим. Вірменський автор X ст. М. Дасхуранський (Дасхуранци) став першим серед своїх співвітчизників, хто згадує слово «русь-рузік». Створювалися також спільні військові альянси. 954, за свідченням арабського історика Навойрі (Ахмет-Ебі-Абдал-Вега), греки у союзі з русичами та вірменами оточили війська Алі-Гасана у Сицилії. Київський князь Володимир Святославович (978-1015), на прохання візантійського імператора Василя II (належав до вірменської династії) про допомогу, відправив 6 тис. воїнів, за що отримав згоду на одруження з сестрою імператора – Анною. Міждинастичний шлюб сприяв зміцненню відносин між вірменами та Київською Руссю. 1054 під час нападу сельджуків на Вірменію останнім вийшло на зустріч військо русичів. Вірмени брали участь у визвольній боротьбі українського народу у складі козацького війська. Складений 1649 реєстр Війська Запорозького містить прізвища, що вказують на вірменське походження осіб, яким вони належать: у Білоцерківському полку – Степан Вурменін та Федір Ярмяк, в Уманському – Макар Ормененко та ін.

Внаслідок еміграції населення із Закавказзя на українських землях утворюються вірменські колонії. Вже у 11 ст. вони існували в Криму – у Кафі (тепер Феодосія), у 12 ст. – у Києві. Протягом 13-18 ст. в Україні було близько 70 вірменських поселень. Найбільш чисельні з них зосереджувалися у Львові, Кам'янці-Подільському, Луцьку, Станіславі (тепер Івано-Франківськ), а також у містах Кримського півострову – Солдеї (нині Судак) і Сурхаті (Старий Крим). Період культурного і економічного розквіту вірменських колоній припадає на 15 – 1 пол. 17 ст. У Львові та Кам'янець-Подільському вони дістають самоврядування і являють собою відособлені громади, очолювані війтом і радою старійшин, із своєю церквою, підпорядкованою вірменському єпископові у Львові. Діяльність вірменських купців сприяла піднесенню економіки українських міст шляхом налагодження торговельних зв'язків з країнами Близького Сходу, Балканського півострова та ін. Зamoжні вірмени займалися благодійністю, засновували школи, друкарні, бібліотеки, театри, будували культові та цивільні споруди та ін.

Від 2-ої пол. 19 ст. важливу роль рушія вірменсько-українських культурних зв'язків набуває література. 1879 у вірменському часописі «Базмавел» з'являється стаття, присвячена життєвому шляху та творчій спадщині Тараса Шевченка, а також переклади віршів поета. Одним з перших серед українських письменників вивчає вірменську літературу та фольклор О. Навроцький, який деякий час жив у В. Поету Павлу Грабовському належать перші переклади з вірменської мови на українську поезій Р. Патканяна, Г. Туманяна та ін. У XX ст. перекладачами вірменської літератури виступають М. Бажан, М. Рильський, Л. Первомайський та ін. Разом з тим

у Вірменії неодноразово друкувалися окремими виданнями твори Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Павла Загребельного, Івана Драча в перекладах Г. Саряна, Л. Міріджаняна та Сільви Капутікян, яка за визначний внесок у розвиток вірменсько-українських літературних взаємин нагороджена орденом княгині Ольги. Класичним дослідженням творчості Великого Кобзаря стала праця «Тарас Шевченко» М. Шагініян (українське видання - 1970).

Після проголошення незалежності України, у багатьох областях країни, Автономній Республіці Крим, містах Києві та Севастополі виникли вірменські національно-культурні товариства, відкрито недільні школи для дорослих та факультативи для дітей по вивченню вірменської мови і літератури. За даними перепису населення 2001, в Україні проживає 99,9 тис. вірменів.

Літ.: Исторические связи и дружба украинского и армянского народов. – Ереван, 1961; Исторические связи и дружба украинского и армянского народов. – К., 1965; Дашкевич Я. Р. Армянские колонии на Украине в источниках и литературе XV – XIX веков. Историографический очерк. – Ереван, 1982; Абаза В. А. История Армении. – Ереван, 1990; Дашкевич Я. Вірменія і Україна. – Львів, Нью-Йорк, 2001; Задорожна Л. Українсько-вірменські літературні взаємини. Парадигма розвитку. – К., 2004.

В. В. Піскіжова.

“ВІСЛА”, АКЦІЯ 1947 – завершальний етап примусової депортації українців 28 квітня – 12 серпня з Лемківщини, Надсяння, Холмщини та Підляшшя, згідно з вересневою 1944 угодою між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення. Акція розроблялася та здійснювалася польською владою і координувалася з партійно-радянськими органами СРСР. Її проведення офіційно мотивувалося необхідністю припинити діяльність українського підпілля (Організації українських націоналістів і Української повстанської армії) в цьому регіоні, позбавити його соціально-економічної та морально-психологічної підтримки з боку місцевої української людності, а також змішаних родин і забезпечити цілісність Польської держави. Офіційним приводом для початку депортації стала загибель 28 березня 1947 у засідці, організованій сотнями УПА, віце-міністра національної оборони Польщі, генерал-полковника К. Сверчевського.

Всі основні рішення у справі “В.”, а саме про склад командування оперативної групи “Вісла”, створеної з метою проведення цієї акції, її терміни, райони розселення переселенців (польські північні й західні землі), методи боротьби з членами українського підпілля та з цивільним населенням, запідозреним у сприянні підпіллю (запровадження військово-польових судів і концтаборів, зокрема у Явожно) приймалися політбюро ЦК Польської робітничої партії. Командування військовою операцією здійснював заступник начальника генштабу Війська Польського, генерал-майор